

Сергій КУРБАТОВ

“ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ” В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Стаття присвячена дослідженню проблеми трансформації ідеї університету в контексті сучасної цивілізації. Проаналізовано основні концептуальні моделі університету, які використовуються у англomовному академічному дискурсі.

Ключові слова: модель університету, знання, англomовний академічний дискурс.

Постановка проблеми. Виникнення університету, цієї другої за віком після католицької церкви інституції європейської цивілізації [16], стало поворотним пунктом історичного розвитку. “Universitas magistrorum et schola”, “спільнота викладачів та студентів”, яка виникає в Італії та Франції в XI–XII столітті, змінює не лише культурний та інтелектуальний, а й політичний, економічний та соціальний ландшафт середньовічної Європи. Пізніше англійський філософ Френсіс Бекон висловить сутність цієї драматичної трансформації у відомому афоризмі “Scientia Potentia Est”, “знання є силою”, причому силою чи не наймогутнішою з точки зору потенціалу цивілізаційного розвитку. Відповідно, університет як місце, де зберігається минуле та створюються майбутнє знання, стає субстанцією цієї сили, в полі якої реально відбувається цивілізаційний розвиток європейської цивілізації починаючи з Нового часу. “Від самого початку засадниче завдання університету полягає у відстоюванні прав розуму та організації найліпшого використання людської здатності мислення та раціонального пізнання” – вважає Сергій Пролєєв [4, с. 32].

Цікаве спостереження у цьому зв'язку робить Ярослав Пелікан: “Реформація XVI ст. започаткувалася саме в університетах, і головним її діячем був саме університетський професор. Мартін Лютер не виступав як політичний чи церковний діяч, він виконував свої обов'язки як академічний діяч, коли 31 жовтня 1517 року випустив свої 95 тез, запрошуючи (чи провокуючи) своїх колег і всіх охочих взяти участь у диспуті “стосовно сили індульгенцій” [3, с. 36]. І далі: “І Джон Вікліф в Оксфорді, і Ян Гус у Празі, і Мартін Лютер у Вітенберзі кидали свої виклики саме зі святилища університету, чия академічна свобода, права та привілеї давали їм певний захист і від церкви, і від держави” [3, с. 90].

Аналіз актуальних досліджень. Осмислення ідеї університету в силу специфіки самого призначення цієї інституції, починається з моменту виникнення університету. Цікавим джерелом матеріалу у цьому зв'язку можуть бути пісні та інші зразки студентського фольклору в якості зразків саморефлексії місії університету носіями знання майбутнього. Про призначення університету міркує і засновник дидактики Йоан Амос

Коменський, який висуває ідею Collegium Pansophicum, центру навчання та науки, який збере вчених різних поколінь з усіх країн [3, с. 15].

На думку Сергія Пролеєва, класичною для епохи модерну стала модель, запропонована німецьким філософом та освітнім діячем Вільгельмом фон Гумбольдтом. “Гумбольдтівський університетський проект чітко окреслює сутність модерного, новоевропейського університету. Він поєднує у собі подвійне покликання. По-перше, соціальну функцію забезпечення громадянської свободи, збереження й відтворення публічної відкритості національного життя. По-друге, університет стає провідною установою модерної науки, основу якої становить математизовано-експериментальне природознавство. Ці дві функції – забезпечення людських прав і громадського виховання для нової, національної держави, що постала з новоевропейських буржуазних революцій, з одного боку, і забезпечення раціонального пізнання у формі науки, з іншого – є невіддільними одна від одної й разом визначають головне призначення модерного університету” [4, с. 34].

Цікавою спробою осмислити ідею університету з позицій ХІХ сторіччя є праці англійського дослідника Генрі Ньюмена [1]. Як зазначає Генрі Ньюмен, університет – “це місце, де можна навчитися загальнозначущих, універсальних знань” [3, с. 12]. В діалозі з працями Генрі Ньюмена постає чи не найпопулярніша книга про ідею університету ХХ століття, наукова розвідка Ярослава Пелікана [3]. Він вважає, що “поступ знання через дослідження, передача знання в процесі навчання, збереження знання в наукових зібраннях і розповсюдження знання через публікації є чотирма ніжками університетського столу, жодна з яких не може довго втриматись, якщо всі інші не є достатньо міцними” [3, с. 41].

В 1993 році ґрунтовний аналіз ідеї університету у історичній ретроспективі починаючи з 1800 року роблять Шелдон Розенблат та Бьорн Вітрок [16], а в 1997 році професор Розенблат пропонує своє бачення ідеї університету та власну інтерпретацію спадщини Генрі Ньюмена в сучасному світі [15]. Він, зокрема, зазначає: “Тут немає ані чіткої лінії розвитку, як вважають історики-інтелектуали, ані дарвінівської еволюції від однієї ідеї до іншої. Єдиної ідеї університету, насправді, ніколи не існувало, хоча в деякі періоди існували слабкі копії цієї ідеї. Показовим є те, що за 800 років історії університет як інститут слугував різним суспільствам та культурам. Його трансформації є таким ж чисельними та різноманітними, як зміни, що відбулися з європейською цивілізацією. Але, оскільки існує певна спадкоємність між минулим та теперішнім – костюми, ритуали, форми самоврядування та організації навчання є у цьому зв’язку особливо наочними – можна стверджувати, що університети слугували запорукою цієї спадкоємності” [15, с. 1].

Виходячи з цього, **мета** дослідження полягає в з’ясуванні проблеми трансформації ідеї університету в контексті сучасної цивілізації та аналізові його основних концептуальних моделей, які використовуються у англійськомовному академічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на багатоманіття існуючих на сьогодні форм університету, Шелдон Розенблат пропонує наступну класифікаційну схему в залежності від критеріїв, які беруться за основу:

1. У відповідності з формами внутрішнього правління, де університет часто постає як самоуправна гільдія, або корпорація молодших та старших членів, або викладачів та студентів.
2. У відповідності з більш широкими соціальними характеристиками та ідентифікаціями, зокрема, коли він *inter alia* може бути названим аристократичним.
3. У відповідностями з принципами вступу, які визначаються обсягом фінансування та заробітною платнею співробітників, у відповідності з якими можна виокремити елітний, меритократичний та масовий або відкритий університет.
4. У відповідності з місцем розташування та географічною рефлексією цієї місії: муніципальний, провінційний, міський, локальний, регіональний чи національний.
5. У відповідності з правовим статусом та джерелами фінансування: державний, громадський, приватний або ж квазі-приватний.
6. У відповідності з власною місією або ж функціями: дослідницький, навчальний, професійно-освітній.
7. У відповідності з силою зв'язку з оточуючим соціальним середовищем: автономний університет або ж університет як компонент більшої системи, “прив'язаний” до центральної адміністративної влади [15, с. 3–4].

В наш час проблемами сучасного університету активно займається професор Філіп Альтбах та його колеги з Центру міжнародної вищої освіти. Зокрема, протягом останніх років вийшли такі праці зазначеного автора, як “Тенденції глобальної вищої освіти: основні напрямки академічної революції” [10] та “Вища освіта в новому столітті: глобальні виклики та інноваційні ідеї” [9]. Ключовими факторами, які, на його думку, впливають на сучасний глобальний освітній простір, є на сьогодні такі: “*Виникнення глобальної системи знань, в якій комунікація стає прозорою, а результати досліджень та інша інформація легко поширюються по всьому світу, використання англійської мови як головної світової мови наукового спілкування, експансія інформаційних технологій*” [10, с. 3].

Дослідженню проблеми взаємодії суспільства знань та вищої освіти присвячена стаття фінських дослідників Джусі Валімаа та Девіда Хоффмана. Підкреслюючи фундаментальне значення знання та системи вищої освіти як центру його продукування для основних інституцій сучасного суспільства, вони зазначають: “В наш час соціологи говорять про суспільство знань (“knowledge society”), економісти аналізують економіку знань (“knowledge economy”), освітяни полемізують про суспільство навчання (“learning society”)” [18, с. 265].

Концепція університету світового класу як матеріалізація ідеї університету XXI століття. Серед найбільш ґрунтовних праць, присвячених

аналізу концепції університету світового класу, слід зазначити щойно видану монографію одного з провідних сучасних експертів в галузі вищої освіти, координатора з питань вищої освіти Світового банку, доктора Джеміль Салмі “Виклики створення університетів світового класу” (“The Challenge of Establishing World-Class Universities”, 2009) [17], переклад російською мовою [5]. Теоретичним аспектам аналізу феномену університету світового класу присвячені роботи професора Колумбійського університету Генрі Левіна з колегами [13]. Інтерес викликають роздуми щодо принципів побудови університету світового класу з боку представників університетського менеджменту, зокрема віце-канцлера Стеффордширського університету Крістін Кінг [12] та президента Університету Південного Уельсу Джона Ніланда [14]. Специфіка створення університету світового класу в Японії є предметом публікацій професора Університету Тохоку Акійоши Йонезава [20].

“Всі хочуть мати університет світового класу. Але проблема полягає в тому, що ніхто не може сказати, що являє з себе цей університет та як його побудувати” – стверджував Філіп Альтбах у 2004 році у статті “Ціни та переваги університету світового класу” [11]. Радикально виправити подібний, безперечно неприпустимий у сучасну раціоналізовану епоху, стан спробував в 2009 році Джеміль Салмі. Формулюючи робочу дефініцію університету світового класу, Джеміль Салмі приходить до наступного визначення: “переконливі результати діяльності кращих освітніх інститутів, які полягають в високій якості знань випускників, здатності проводити найсучасніші дослідження та брати участь в трансфері технологій, по суті можуть бути обумовлені трьома групами факторів: а) високою концентрацією талантів серед викладачів та студентів; б) значними фінансовими можливостями, які дозволяють створити ефективне освітнє середовище та проводити найсучасніші наукові дослідження та в) оптимальну управлінську модель, що включає в себе бачення стратегічної мети, інноваційні підходи та гнучкість, які дають можливість приймати рішення та оперативно здійснювати управлінську діяльність без бюрократичних затримок” [5, с. 7].

Тобто, університет світового класу виникає там, де перетинаються можливості для максимального залучення талановитих викладачів та студентів, значний фінансовий ресурс та ефективний університетський менеджмент. Конструювання цього “перехрестя” – це важка, кропітка, фінансово затратна справа, що потребує мобілізації значних інтелектуальних, фінансових та управлінських ресурсів. Але альтернатива для відповідних інвестицій в дану справу – свідоме позиціонування певного національного проекту на, використовуючи термінологію Емануїла Валерстайна, периферію цивілізаційного розвитку. Тим більше, що (і тут ми повністю погоджуємося з українським філософом Сергієм Кримським): “Насправді глобалізація не відміняє дію національного чинника історії. Йдеться лише про те, що в нашу епоху розвиток національних держав залежить від їх здатності до вироблення діянь загальнолюдського значення” [2, с. 283].

Джеміль Салмі ідентифікую три основні стратегії побудови університету світового класу, реалізація яких можлива, якщо це завдання стане загальнонаціональним пріоритетом.

Перша стратегія – це модернізація кількох обраних університетів. З фінансової точки зору даний варіант буде найдешевшим, але на рівні залучення талановитих викладачів та студентів та формування відповідної корпоративної культури та моделі управління тут виникають значні проблеми.

Друга стратегія – це об'єднання вже існуючих університетів в нові навчальні заклади. З фінансової точки зору це – більш затратний варіант, але він надає більше можливостей для залучення талановитих викладачів та студентів, а також створення сучасної корпоративної культури та управлінської моделі. “Я не настільки багатий, щоб купувати дешеві речі” – проголошує відомий афоризм.

Третя, найдорощча стратегія побудови університету світового класу – це створення нових університетів. Тут, в містичній точці “ab origine”, виникає можливість зібрати команду найкращих викладачів, дослідників та студентів з усього світу, запровадити найсучаснішу управлінську модель та адекватну управлінську культуру. В цілому, були б гроші, а їх завжди не вистачає. Але чи варто економити на розвитку освіти та науки?

Повчальним для України в цьому зв'язку може бути досвід Китайської народної республіки, яка за час економічних реформ, що почалися в 1978 році перетворилася з бідної та технологічно слаборозвинутої країни на другу (після США) економіку сучасного світу. Як свідчить щойно надрукований звіт аналітичної агенції Томсон Рейтерс [8], капіталовкладення цієї країни в науково-дослідницьку галузь (R&D, Research&Development) постійно зростають, і за відсотком валового внутрішнього продукту, який інвестується в цю галузь, Китай випереджають лише США та Японія. Освітню політику КНР визначає так званий Проект 211, згідно з яким з 1700 вищих навчальних закладів країни 6 % було обрано в якості елітних з завданням формування стратегічних напрямків економічного та соціального розвитку. На сьогоднішній день в університетах-учасниках Проекту 211 навчається чотири п'ятих китайських докторантів, дві третини аспірантів, половина закордонних та третина китайських студентів. В той же час, ці університети мають 96 % дослідницьких лабораторій та акумулюють 70 % грантів на наукові дослідження. Про ефективність подібного підходу свідчить той факт, що протягом 1998–2008 року щорічна кількість наукових публікацій китайських вчених зросла з 20 000 до 112 000 робіт. Для порівняння, за цей же період кількість наукових публікацій в США зросла з 265 000 до 340 000 робіт. Зараз за цим показником Китай – друга країна в світі після США.

Протилежну тенденцію у політиці стосовно створення сучасного університету демонструє Росія. Згідно зі звітом аналітичної агенції Томсон Рейтерс [8], після розпаду СРСР фінансування наукових досліджень було радикально скорочене. Це призвело до того, що за даними 2007 року, бюджети кращих дослідницьких університетів цієї країни становили 3–5 % бюджетів

відповідних університетів США. За даними загальнонаціонального опитування 2006 року лише 1 % російських респондентів вважає наукову та викладацьку діяльність перспективним напрямком з точки зору подальшої кар'єри. Середній вік науковців системи Російської академії наук перевищує 50 років, і відсутні реальні інституційні механізми зміни поколінь у системі цієї, центральної для російської науки установи. Як наслідок, з початку 90-х років ХХ століття 80 тисяч перспективних науковців покинуло країну, і переважно працює в університетах та інших дослідницьких установах Західної Європи та США. Кількість наукових публікацій російських вчених, яка складала в 1994 році 29 тисяч статей в 2006 році зменшилася до 22 тисяч. Однак після цього падіння протягом останніх років спостерігається тенденція до їх зростання. Так в 2007 році було надруковано 25 500 статей, а в 2008 році 27 600 статей, що складає 2,6 % світових публікацій (для порівняння, цей показник у випадку канадських вчених складає 4,7 %, австралійських – 3 %, індійських – 2,9 %, нідерландських – 2,5 %).

Сам термін “університет *світового* класу” передбачає реальне, та, так би мовити, “відчутне” перебування даної наукової та освітньої установи в глобальному просторі. Тому успішна інтернаціоналізація – необхідна передумова для входження в елітний клуб лідерів сучасної освіти та науки. І, якщо традиційно рівень інтернаціоналізації вимірювався відсотком іноземних викладачів та студентів, протягом останнього десятиліття виникає та активно формується новий модус інтернаціоналізації, система міжнародних університетських рейтингів, які одночасно виконують роль судді та медіатора сучасної академічної ойкумени.

Показовим є те, що найавторитетніший міжнародний університетський рейтинг, Шанхайський рейтинг (Academic Ranking of World Universities) [6] оцінює переважно науково-дослідницький потенціал університету.

Висновки. Концепція університету світового класу фактично “поглинає” поширену у англomовній літературі концепцію дослідницького університету (research university). “Дослідницькі університети – це інституції, які мають пріоритетне завдання створювати нові знання та розробляти дисертаційні дослідження в широкому спектрі наукових дисциплін. Хоча дослідницькі університети займаються також підготовкою студентів, перепідготовкою фахівців, виконують соціальні функції та включені в процес обміну технологіями, їх специфічною рисою буде особлива зосередженість на дослідженнях в галузі науки та технологій” [9, с. 145].

Окрім того, ця концепція значною мірою співпадає з концепцією підприємницького університету (enterprising university), зосередженої на ефективному менеджменті університету з метою його успішного позиціонування в якості центральної інституції економіки знань та впливового гравця на ринку праці в національному та глобальному масштабі [13], а отже може вважатися інтегральною, такою, що відображає парадигму університету сьогодення.

Література

1. Ідея університету : Антологія [Текст] // ред. Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002.
2. Кримський С. Під сигнатурою Софії [Текст] / С. Кримський. – К. : Видавничий дім КМА, 2008. – 367 с.
3. Пелікан, Ярослав. Ідея університету. Переосмислення [Текст] / Ярослав Пелікан. – К. : Дух і літера, 2008. – 360 с.
4. Пролеєв, С. Культурно-історичне покликання університету [Текст] / С. Пролеєв // Покликання університету. – К. : Янко, 2005. – С. 31–38.
5. Салми, Дж. Создание университетов мирового класса [Текст] / Дж. Салми. – М., 2009. – 132 с.
6. Academic Ranking of World Universities [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.arwu.org/>
7. Adams, J. Global Research Report. Russia. Research and Collaboration in the New Geography of Science / J. Adams, C. King. – January, 2010; Thomson Reuters, 2009.
8. Adams, J. Global Research Report. China. Research and Collaboration in the New Geography of Science / J. Adams, C. King, Nan Ma. – November, 2009; Thomson Reuters, 2009.
9. Altbach, P. G. Higher Education in the New Century : Global Challenges and Innovative Ideas / P.G. Altbach and P. McGill Peterson. – UNESCO, 2007. – 198 p.
10. Altbach, P.G. Trends in Global Higher Education : Tracking an Academic Revolution / P. G Altbach, L. Reisberg and L. E. Rumbley. – UNESCO, 2009. – 254 p.
11. Altbach, P. G. The Costs and Benefits of World-Class University [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3860/is_200401/ain9365859/?tag=content;coll
12. King, C. World Class? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/education/2003/nov/18/highereducation.worldclass10>
13. Levin, H. M., Dong Wook Jeong, Dongshu Ou What is World-Class University? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tc.columbia.edu/centers/coece/pdf_files/c12.pdf
14. Niland, J. The Challenge of Building World-Class University in Asian Region [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://educationdev.net/educationdev/fe/Article.aspx?Aid=47>
15. Rothblatt, Sheldon The Modern University and its Discontents: The Fate of Newman's Legacies in Britain and America. – Cambridge University Press, 1997. – 475 p.
16. Rothblatt, Sheldon and Wittrock, Bjorn The European and American University since 1800: Historical and Sociological Essays. – Cambridge University Press, 1993.
17. Salmi, J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. – The World Bank, 2009. – 116 p.
18. Valimaa, J. Knowledge Society Discourse and Higher Education / J. Valimaa, D. Hoffman // High Educ. – 2008. – 56. – P. 265–285.
19. Weingart, P. Elite Through Ranking – the Emergence of the Enterprising University / S. Maasen, P. Weingart // The Changing Governance of the Sciences. Springer, – 2007. – P. 75–99.
20. Yonezawa, Akiyoshi Making “World-Class Universities”: Japan's Experiment // Higher Education Management and Policy. – Vol. 15. – № 2. – P. 9–23.

Summary

Kurbatov, Sergiy. “Idea of University” in the Context of Knowledge Society.

The article by Dr. is devoted to the investigation of the process of changing of the idea of university in the context of contemporary civilization. The author analysed the main concepts of university in English language academic literature.

Keywords: *university model, knowledge, English academic discourse.*
Отримано 25.11.2011